

El Decret de Nova Planta a Eivissa: el final de la Universitat i la pèrdua de les salines

per Raimon Juncà Badia

Introducció històrica

El segle XVIII va ser, per a tots els territoris que formaven part de la Corona d'Aragó, el de la pèrdua de les institucions pròpies. Aquesta situació es va dur a terme amb l'arribada al tron d'Espanya de la dinastia dels Borbons i la posterior implantació del Decret de Nova Planta com a conseqüència de la Guerra de Successió.

La corona castellana es va veure immersa en un conflicte successori fruit de la mort sense descendència de Carles II, últim monarca de la dinastia dels Àustries.

Aquest havia manifestat en el seu testament la voluntat que el succeís a la corona el nét de Lluís XIV de França. Aquesta voluntat va provocar cert recel per part de les principals potències europees, en considerar que l'entrega de la corona espanyola a França i la política poc encertada de Lluís XIV, que l'any 1700 havia declarat que el seu nét no podia renunciar als seus drets d'accés al tron de França, podien conduir, en cas que aquest assolís les dues corones, a un trencament de la teoria de l'equilibri europeu, entès com un acord pel qual cap país europeu podia dur a terme una concentració de poder superior a la dels seus veïns en el continent, de manera que pogués posar en perill la independència d'aquests veïns.

Per tant, el que havia de ser la implantació pacífica d'una dinastia es va convertir en un conflicte successori en què s'enfrontaven els interessos de dues tendències.

Per una part, la confederació catalanoaragonesa va defensar el candidat dels Àustries, Carles d'Àustria, el qual era partidari

d'un model confederat de corona, en el qual cadascun dels territoris estava cridat a mantenir les seves institucions i un elevat grau de sobirania.

L'altre candidat, Felip de Borbó, defensava el model francès, basat en un estat centralitzat, la unificació de l'estat en una sola corona, una sola institució de govern i una sola llengua.

Tot això portà a la Guerra de Successió (1707 – 1715), en què les potències europees van posicionar-se en el conflicte.

França, per raons òbvies, va defensar el seu candidat, mentre que països com Anglaterra o Portugal varen defensar el candidat dels Àustries.

Finalment, fou l'opció francesa la que va guanyar el conflicte, que culminà amb la rendició de Barcelona, l'11 de setembre de 1714.

A partir d'aquell moment s'inicià un procés de centralització institucional que va finalitzar amb la supressió de les institucions pròpies de la corona d'Aragó.

La Guerra de Successió

La Guerra de Successió espanyola és possiblement un dels conflictes més estudiats dins de l'etapa reconeguda com Història Moderna.

Com el seu nom indica, fou un conflicte successori entre Felip de Borbó i Carles II, de la casa d'Àustria. Es calcula que en el període reconegut com de conflicte bèl·lic (1701-1713) varen morir al voltant d' 1.251.000 persones. Cal tenir en compte aquesta dada, que ens indica, al contrari del que molts historiadors defensen, que no ens trobem davant un conflicte civil, sinó

que va més enllà. Eivissa era protagonista secundària d'un conflicte de vessant internacional.

La Guerra de Successió es va desenvolupar en diferents territoris. Dels més importants, cal destacar Espanya, en ser el focus on es va desenvolupar bona part del conflicte, Portugal, Itàlia, França, els territoris de l'Imperi, els Països Baixos, Amèrica del Nord i Amèrica del Sud. Aquests territoris es veien dividits en dos bàndols segons la tendència que defensaven.

El més evident era el francès, que defensava la causa del nét de Lluís XIV. Els anglesos defensaven el candidat austríac, sota el temor que un rei francès per a Espanya pogués concentrar massa poder en unes soles mans, i això posés en perill la preponderància anglesa en el marc internacional.

Espanya estava dividida: per una banda, el Regne de Castella defensava el candidat francès, mentre que els territoris de la Corona d'Aragó, i en aquest cas de retruc l'illa d'Eivissa, defensaven el candidat austriacista.

Un any clau fou el 1702, moment en què Àustria, Anglaterra i les Províncies Unides declaren la guerra a França, i defensen l'arxiduc d'Àustria com a candidat més adequat. Juntament amb aquests, donen suport a la tendència austriacista la major part dels territoris de l'Imperi i dels prínceps italians, Portugal i Savoia. En contraposició, Lluís XIV i Felip d'Anjou compten amb el suport de l'elector de Baviera i l'arquebisbe de Colònia.

Els austriacistes van intentar difondre la imatge de llibertat davant l'esclavitud de la monarquia universal borbònica.

Veient el perill dels aliats, Lluís XIV va intentar negociar en diverses ocasions un acord amb aquests. Aquests intents varen fracassar tots.

En no arribar a cap acord, el Consell d'Estat francès es va plantejar la possibilitat que Felip d'Anjou abdiqués del tron espanyol.

No obstant això, la sort canvià en el moment en què a Anglaterra els Whig van perdre el control del parlament a favor dels Tories, quan aquests últims estaven decidits a firmar la pau amb França.

Un segon punt que va canviar la sort del bàndol francès fou la mort al desembre de 1711 de l'emperador d'Àustria. Va ocupar el seu lloc el seu germà i candidat al tron d'Espanya, el qual seria coronat com Carles VI. Aquest fet va culminar amb la pèrdua d'interès del nou emperador per regnar a Espanya, a part de la pèrdua de suport d'Anglaterra a aquesta opció, ja que veia que la concentració de poder per part de Carles d'Àustria podia arribar a ser superior a la de l'opció francesa.

Els pensadors de l'època també varen escriure sobre aquest conflicte, defensant diferents tendències al respecte.

En aquest sentit, cal tenir en compte les idees de Leibniz (filòsof i matemàtic alemany), el qual indicava, en el moment en el qual s'inicià la Guerra, que la proclamació de Felip d'Anjou com a rei legítim d'Espanya era il·legal, ja que Lluís XIV havia vulnerat el Tractat dels Pirineus i Felip V no havia convocat les Corts de Castella i d'Aragó per sancionar-la. D'aquesta manera, segons les idees d'aquest filòsof, es reflectia la voluntat despòtica francesa i Espanya passava a ser en certa manera una província francesa més. La culminació d'aquest procés passaria quan el rei, un cop s'hagués fet amb el control del país ibèric, pogués aplicar un règim totalment absolutista i despòtic amb l'únic objectiu d'apoderar-se de totes les riqueses que se'n desprenien. Verdaderament, les apreciacions de Leibniz no anaven tan desencaminades si agafem com



Portada del Decret de Nova Planta per al regne de Mallorca.

a exemple l'espoli que va rebre Eivissa amb la qüestió de les salines. No obstant això, aquest és un punt que comentarem més endavant.

La culminació del final de la Guerra, un cop van caure els dos territoris que resistiren fins al final i que quedaren com a últim reducte de defensa austríaca, Barcelona i Mallorca, fou l'aplicació de Decrets de Nova Planta en aquestes zones amb l'objectiu d'eliminar tots els vestigis del règim anterior

i apropiar-se dels seus béns; requises de collites, contribucions extraordinàries, etc. La justificació borbònica està relacionada pels drets dels vencedors i la posterior repressió pel fet de la victòria. Implícitament, i com va poder comprovar la mateixa illa d'Eivissa amb la supressió de la Universitat com a organisme de govern, va haver-hi per part del nou monarca un menyspreu a les institucions que hi havia establertes.



Les salines representaren la pèrdua més important per a la Universitat, després de la Guerra de Successió (Fotografia: Enric Ribes).

Cal tenir en compte que Felip V, amb aquestes accions de suspensió i repressió, no va respectar el testament de Carles II, en el qual es recull l'apunt següent:

«los tribunales que yo deajo en mis reinos se conservaran indefectiblemente en la misma forma que hoy tienen sus manejos. Encargo a mis sucesores la mantengan con los mismos tribunales y formas de gobierno y muy especialmente guarden las leyes y fueros de mis reinos, en que todo su gobierno se administre por naturales de ellos, sin dispensar en esto por ninguna causa; pues además del derecho que para esto tienen los mismos reinos, se han hallado sumos inconvenientes de lo contrario».

S'evidenciaven canvis importants amb les accions que va desenvolupar el nou monarca. Per sempre més, institucions que havien estat importants van desaparèixer per complet. Una nova manera de governar i d'entendre la política a Espanya s'havia consolidat. El regnat de Felip V era una realitat.

El Decret de Nova Planta a les Illes Balears

Les institucions pròpies de les Illes Balears, i per tant també les d'Eivissa, van perdre total validesa

en base al dictamen judicial corresponent a la implantació segons Real Cèdula en data 16 de març de 1716 del Decret de Nova Planta.

La portada d'aquest text és coneguda per molta gent i començava amb aquest encapçalament:

XIV Nueva Planta de la Real Audiencia del Reyno de Mallorca establecida por su majestad con Real

Els partidors dels estanys eren els qui s'ocupaven de partir els estanys a l'hora d'extreure'n la sal. Per a això, se servien dels *montgons*, moltes de les bases dels quals encara es conserven, encastades en els moderns murs de divisió de les salines (Fotografia: Josep Bonet Roig 'Llogat).



Cédula de diez y seys de Março de mil setecientos diez y seys».

Com es pot apreciar al document, Felip V assenyala diferents accions que fan entendre quin passà a ser en aquell moment el panorama polític, jurídic i institucional a les Illes:

«las turbaciones de la Ultima Guerra le an dexado en estado que necesita de algunas providencias para su mayor seguridad, Paz y quietud de sus naturales, por lo qual. He resuelto que en la Audiencia compuesta de un Regente, cinco Ministros, y un fiscal, presida el Commandante General de mis Armas, que hubiere en él, sin voto en las causas de Justicia, aunque le tendra en el Gobierno, y se le devera avisar en las graves, antes de tractarse, por medio del escribano principal de la Audiencia, o con papel firmado del Regente, por si quiere concurrir. [...] las apelaciones que antes se interponían al Consejo de Aragón se interpondrán y admitirán en adelante para el Concejo de Castilla».

En aquest cas en concret podem apreciar una de les primeres característiques que es feien latents en la seva declaració d'intencions so-

bre el model d'estat que volia aplicar. Com ja hem comentat, i per herència històrica i familiar, el model de govern francès, i en aquest cas el que aplicava el seu avi al país veí, era el de país totalment centralitzat.

Pel que fa a l'illa d'Eivissa, el Decret contempla el punt següent:

«En la Isla de Iviza habra un Ministro que conocera de las causas que se ofrecieren en ella, y otorgará las Appellaciones como antiguamente se hacia, y lo perteneciente a hacienda en aquella isla, será gobernado por el intendente de essa».

Aquest punt ens mostra una evidència clara en consonància amb el que hem vist fins ara de com l'objectiu passava per dur una concentració de poder en les menors mans possibles.

Val a dir que ens cenyirem a dues qüestions que varen alterar i per tant canviar per sempre més la vida a l'illa d'Eivissa: la supressió de la Universitat com a organisme de govern autònom de l'illa i la pèrdua de l'explotació econòmica de les salines, que a partir d'aquell moment passaren a ser explotades directament per la corona de Castella.

D'Universitat a Ayuntamiento

La Universitat

Una de les primeres conseqüències de la implantació del Decret de Nova Planta que afectà tots els membres de la Corona d'Aragó fou la supressió de la Universitat com a òrgan de govern autònom de l'illa. En aquest sentit, Felip V va acabar amb una institució que es va establir de forma regular segons dictà el rei Jaume II de Mallorca a primer dia del mes d'abril de 1299.

Tal com indicava: *el batlle nostre de Eviça com los altres batles dels honrats Archabisbe e paborde*



L'antiga Universitat d'Eivissa va passar a convertir-se en un ajuntament (Fotografia: Raimon Juncà).

*de Tarragona pusquen e sien tenguts elegir e posar, ab consell dels prohombres del dit loch / tres prohombres del dit loch e villa e illa de Eviça en Jurats, los quals tres prohombres / en continents com elets seran sien tenguts jurar en poder dels dits batles que pro / curaran tractaran e ordenaran aquelles coses que sien e pertanyeran a honor e profit nostre / e dels altres senyors, e a bon stament e a comú profit dels homens de la dita illa e que be / e feelment se portan es hauran en l'offici damunt dit.*¹

Efectivament, tal com podem observar, el rei Jaume consolidà a l'illa un organisme de govern propi que s'havia d'encarregar de la seva gestió. En aquest dictamen, assenyala quins són els càrrecs que s'estableixen i quines són les seves funcions.

La implantació de forma regular de la Universitat fou confirmada pels consenyors eclesiàstics. D'aquesta disposició, en sortí que cada primer d'abril els batlles dels consenyors havien d'escollir tres batlles per ocupar el càrrec de jurats i aquests últims s'encarrega-

ven de l'elecció de deu consellers la funció dels quals consistia a assessorar i ordenar el comú de l'illa.

Un cop elegits els jurats i consellers, aquests havien d'acudir a l'església major, on havien de jurar el seu càrrec davant del llibre dels Sants Evangelis.

Passaren els anys i un cop consolidada la Universitat com a organisme de govern sòlid es dugué a terme la creació d'un Consell General la funció del qual consistia a dur a terme l'elecció dels esmenats jurats.

Aquest consell estava format per unes dues-centes cinquanta persones escollides dins els diversos estaments de l'illa, dividides en cinc grups, per la qual cosa hi havia cinquanta persones de cada estament.

Els tres membres de la juraria corresponien als tres primers estaments més importants de l'illa: Jurat de mà major, Jurat de mà mitjana i Jurat de mà de fora.²

Un cop establert aquest Consell General, els tres jurats més els deu consellers anomenats per aquests jurats van establir el que s'anome-

1. Font original: *Llibre de la Cadena*. Signs.: XVIII.1, f. 32v. La Universitat i els seus càrrecs (1299 – 1461) *Llibre de la Cadena* 3. Ajuntament d'Eivissa.

2. Els tres membres d'aquesta corresponien, respectivament, als tres principals estaments o braços, o mans, com es deia ací, en què es considerava dividida l'illa, és a saber: mà major, integrada per cavallers i gent principal —«qui són dels millors e pus rics de tota l'illa», llegim en un document de l'època—; mà mitjana, constituïda regularment per mercaders, mariners i artesans; i mà forana, o sia, dels habitants de la campanya. MACABICH I LLOBET, Isidor (1964). *Eivissa. Les seves institucions històriques*. Rafael Dalmau Editor.

nà Consell Secret, que s'encarregava de les qüestions ordinàries de l'illa.

Aquest panorama fou vigent fins a l'any 1454, moment en el qual s'acudí al rei amb l'objectiu d'adoptar un sistema enfocat a evitar l'elecció dels càrrecs per un sistema purament de dit que no en garantia la transparència.

Segons indica la documentació de l'època, en Pere Guillem Mercader, en qualitat de missatger dels Jurats i del Consell General del Castell i de l'Illa d'Eivissa, transmet al rei Joan les mancances del sistema d'elecció que hi havia establert a l'illa i la necessitat de trobar un sistema més just que havia de garantir la transparència i la major justícia en l'elecció dels càrrecs.

La determinació reial marcà que a partir d'aleshores es duria a terme el sistema d'insaculació que ja era vigent en altres zones de la Corona d'Aragó i que consistia en l'elecció dels càrrecs per atzar.

Pel que fa purament al funcionament del sistema insaculador, una persona habilitada escrivia en un pergami els noms dels candidats que es consideraven més idonis pel grup de cinquanta que representava. Aquest pergami es posava dins d'una bola d'igual pes i grandària, ja que d'aquesta manera s'intentava evitar el frau a l'hora de dur a terme l'elecció.

Aquestes boles es col·locaven en tres sacs, un per a cada estament i un nen de sis o set anys, considerat mà innocent, anava extraient les boles dels respectius sacs i els noms que en sortien ocupaven els càrrecs segons l'ordre establert.

Els noms de les persones que no resultaven elegides es guardaven en tres respectius sacs seguint la regla estamental, els quals restaven preparats per a la propera elecció.

En aquest sentit, els càrrecs es varen repartir de la següent manera segons els tres estaments esmentats amb anterioritat:

–Mà major: Primer jurat, escrivà de la sal i consell.

–Mà mitjana: Segon jurat, mostassaf i un conseller.

–Mà forana: Tercer jurat, conseller, formenter, logader (persona que s'encarregava de contractar i dirigir els treballadors que s'encarregaven del procés d'extracció de la sal), i el tercer arbitrador.

–Oficis de clavari, obrer i guardià de la sal: s'alternaven entre mà major i mitjana.

–Quart jurat: s'assignava a aquells que deixaven de dur a terme l'activitat de jurats dels dos primers estaments.

Tots aquests, a excepció del formenter i el logador, que pertanyien, tal com hem comentat, al tercer estament, formaven el Consell Secret. El Consell General, que seguia vigent, seguia estant format pel Consell Secret i un dels cinc grups de cinquanta persones que s'encarregaven de manera anual del govern de la ciutat d'Eivissa.

Segons marca la documentació de l'època, a partir de l'any 1686 la figura de l'habilitador quedà relegada a un segon terme i a partir d'aquell moment el sistema d'insaculació passà a ésser arbitrat pel delegat del rei. En aquest panorama es modifiquen el nom dels jurats, es redueixen els membres del Consell Secret, que passen a ser sis, la data es modifica, passant a fer-se l'elecció a primers de juny, i es crea un sac per a cadascun dels càrrecs essent els més notables fruit de l'augment de població i per tant de pes de la Universitat com a govern de l'illa.³

–Jurat en cap.

–Jurat segon de mà major.

–Jurat tercer de mà mitjana.

–Jurat quart de mà forana.

–Lloctinent del governador als estanys de la sal. S'encarregava de la seva gestió i direcció.

–Racionals: encarregats d'interacció i comptadoria de fons universals.

–Escrivà de la Universitat i de la Sal: equivalent a un càrrec actual de secretari.

–Bosses i dipositari: administració del dret del millarès i alguns

altres drets i dipòsits de la Universitat. També s'encarregava del pagament dels oficials d'aquesta.

–Guardià de la Sal: s'encarregava de dur el compte de la mesuració de la sal, controlava la seva extracció i l'embarcament.

–Mostassaf: contrastava pesos i mesures.

–Obrer: execució i pagament de les obres dutes a terme per la Universitat.

–Clavari i municioner: dipositari d'arròs, oli i pólvora de la Universitat. Pagament de serveis festius i religiosos que la Universitat subvencionava.

–Síndic i pare d'orfes: defensava les accions de la Universitat i de les persones orfes.

–Sagristà: s'encarregava de la sagristania major de la parròquia.

–Formenter i flequer: distribució dels dipòsits emmagatzemats per la Universitat i venda de pa.

–Tarassaner: serveis al moll i policia al Raval de la Marina.

–Administrador de les Mares Monges: Convent d'Agustines (1599).

–Partidors dels estanys: partien els estanys entre els habitants de l'illa.

–Sequier: encarregat de la neteja de les sèquies.

–Palejadors: encarregats de la mesura de la sal venuda als vaixells.

–Portalà i mestre de guaita: el primer s'encarregava de l'obertura i tancament de les portes de Vila i el mestre de guaita exercia com a policia i atenció de moros captius.

–Diputats dels cinc quartons: representació al Consell General dels quartons i atenien reclamacions i necessitats.

Síndics extraordinaris: es guardaven al sac i s'assignaven en cas d'enviar-los a la Cort o assignar-los alguna tasca excepcional.

Els consellers havien deixat d'existir dins del Consell Secret, per la qual cosa aquest càrrec només s'ostentava dins del Consell General i, per tant, la bossa amb

3. MACABICH I LLOBET, Isidor (1964). *Eivissa. Les seves institucions històriques*. Rafael Dalmau Editor.

els càrrecs estava relegada a dita acció.

Les cinquantes passaren de cinc a quatre i passaren de l'antic torn al sorteig. Les llistes per efectuar aquests sorteigs corresponien als noms dels quatre evangelistes.

Alguns càrrecs concrets de tots els citats s'elegien per torn a estament. Cal dir, tanmateix, que tots aquests càrrecs estaven subjectes a una retribució fixa.

Un cop elegits tots aquests càrrecs, el Governador prenia a cadascun d'ells jurament i homenatge i acte seguit se'ls entregaven les insígnies que corresponien segons el càrrec per al qual havien estat elegits.



Amb el Decret de Nova Planta, l'explotació de les salines passà a la corona (Fotografia: Raimon Juncà).

Els canvis que comporta el Decret de Nova Planta

El panorama canvià de nou a partir de la implantació del Decret de Nova Planta a Eivissa, ja que es va substituir l'estructura vigent en aquell moment per una nova estructura que culminava amb la idea de centralisme borbònic perpetuat des de França.

El posicionament que va mantenir la Corona d'Aragó respecte a la Guerra de Successió, caracteritzada pel fort decantament cap al candidat austriacista i la poca predisposició per part de la ciutat de Barcelona de permetre l'entrada de les tropes borbòniques a la ciutat un cop la resta del territori havia claudicat davant l'evidència, provocaren que de manera directa l'illa d'Eivissa es veiés implicada en una situació de la qual havia estat protagonista indirecta.

Tal com ens indica el document pròpiament, 1723 marca la implantació definitiva del Decret de Nova Planta a l'illa d'Eivissa.

La primera determinació que es contempla és la d'anomenar els jurats de la Universitat segons primera proposició del governador de l'illa. En dit decret, trobem una relació de les persones i els càrrecs que ocuparan cadascun d'ells, i queda, doncs, efectivament eliminat qualsevol sistema d'elecció directa per part dels organismes interns de l'illa.

Partint d'aquesta base, el panorama quedà definit de la següent manera:

–Mano Mayor. Jurado 1º. Dn. Honofre Riambau.

–Mano Mayor. Jurado 2º. Joseph Botino.

–Mano Mediana. Jurado 3º. Juan Magraner.

–Mano de afuera. Jurado 4º. Nicolas Marin.

–Mano Mayor. Racional 1º. Gaspar Nicolas.

–Mano Mayor. Bolsero. Basilio Balanzat.

–Mano Mayor. Síndico. Bartholome Vileta.

–Mano Mayor. Almostacen. Dn. Antonio Laudes.

–Mano Mayor. Racional 2º. Joseph Obredor.

–Sacristan. Mosen Joseph Prats.

–Hospitalero. Mosen Vicente Clapés.

–Mano Mediana. Clavario. Francisco Riera.

–Mano Mediana. Obrero. Antonio Carreras.

–Mano Mediana. Formentero y Panadero. Miquel Ribes.

–Mano Mediana. Pesador. Juan Sala de Juan.

–Mano de Afuera. Sequiero. Juan Clapes de Antonio Poll.

–Mano de Afuera. Tarazaner. Matheo Noguera.

–Santa Eularia. Síndico. Jayme Sierra.

–Santa Eularia. Bayle. Juan Guasch.

–Balanzat. Síndico. Nicolas Ramon de Antonio.

–Balanzat. Bayle. Miquel Bonet de Bonet de Miguel Despuig.

–Pormany. Síndico. Bartholome Masia.

–Pormany. Bayle. Francisco Prats de Bernardo Mosonet.

–Salinas. Sindico. Juan Torres den Ribes.

–Salinas. Bayle. Juan Torres de Francisco.

–Llano de Villa. Síndico. Jayme Rosellon del Puig de los Planells.

–Llano de Villa. Bayle. Pedro Bufí de Pedro Torrente.

Un cop definites els diferents càrrecs que a partir d'aquell moment havien de copar la vida pública de l'illa, es va instaurar que s'eliminava el càrrec de Jurat, que es passava a denominar *Regidor* a partir d'aquell moment i s'establia una durada del càrrec que no podia superar els dos anys, moment en el qual s'havia d'iniciar novament un procés de renovació i que remetia el governador de la illa.

Un altre ítem a tenir en compte fou la supressió del Consell General; se'n van traspassar les competències a l'Ajuntament i es van denominar els càrrecs que se'n

derivaven *Regidores de la Real Fuerza, Isla i Villa de Ibiza*. Tanmateix, també ens indica que qualsevol resolució que hagi de dur a terme l'Ajuntament no podrà ser executada sense l'aprovació prèvia del Governador o, en el seu defecte, el seu Assessor.

Igualment, calia dur a terme, per part de l'escrivà de l'Ajuntament, una relació de les resolucions dutes a terme per dit organisme i la proporció i vots de cada regidor i expressant els que s'hi trobaven presents.

Aquest panorama evidencia quina era la situació real que a partir d'aquell moment passava a viure l'illa d'Eivissa pel que fa a les qüestions d'autonomia governamental que havia gaudit fins aquell moment i que contradia les disposicions que havia marcat el Congrés d'Utrecht, on Felip V havia assenyalat la seva predisposició a mantenir les institucions pròpies de Catalunya, Mallorca i Eivissa. No obstant això, aquesta idea no va tenir cap validesa amb l'obstinació que va marcar Catalunya de seguir la lluita contra els borbons. Segons Macabich, *el Principat Català va preferir a tal avinença la inhumana continuació de la lluita sagnant. Natural fou que arribés, doncs, a Eivissa, la general mesura, prescindint de quina hagués estat la posició de l'illa durant la contesa entre Carles d'Àustria i Felip d'Anjou*.⁴

La conclusió que es pot extreure d'aquest panorama no és cap altra que el fet que la reforma que es va proposar i executar al Decret de Nova Planta en cap moment pretenia ser una reforma en ella mateixa, sinó anar més enllà i representar la supressió de l'antiga independència institucional de la qual l'illa havia gaudit fins aquell moment.

Per tant, no podem contemplar el Decret de Nova Planta com un procés unificador institucional entre les diferents regions que formaven part del nou panorama polític,

sinó com un cop a l'organització dels diferents territoris que formaven part de la Corona d'Aragó i que en el cas eivissenc suposava un impacte mortal a la política que fins aquella data havia funcionat.

No sols es va modificar el nom de Jurat, que, tal com ja hem indicat en línies anteriors, va passar a anomenar-se *Regidor*, sinó que se'ls va privar de lluir qualsevol insígnia que els pogués identificar amb l'antic panorama.

El cap de l'Ajuntament era el Governador Militar d'Eivissa. El Consell General va desaparèixer i l'administració de l'illa va passar a mans de sis persones elegides directament pel Governador Militar: quatre persones del camp i dues persones de Vila.

L'abolició de la Universitat representà un cop mortal per a l'autogovern illenc

Per sempre més, Eivissa havia perdut la institució que l'havia caracteritzat fins aquell moment. Les lluites per aconseguir un sistema d'insaculació que permetés la transparència en el moment d'elecció dels càrrecs havia quedat sense cap tipus d'efecte. La imposició centralista d'un model que a partir d'aquell moment era l'únic legítim simbolitzà la fi de la Universitat. L'Ajuntament era la nova realitat.

La pèrdua de l'explotació de les salines

Les salines han estat durant moltes dècades la font d'ingressos més important de l'illa d'Eivissa. Tant és així que molts historiadors i personalitats de l'època es refereixen a la matèria prima extreta com a *l'or blanc de l'illa*.

Fou tant important que no solament va servir com a motor econòmic, sinó que durant molts anys fou la font d'ingressos principal de la Universitat i serví com a matèria per a dur a terme el finançament per a la fortificació i defensa d'Eivissa.

Del dret del millarès a la municipalització del dret de la saqueria

Una de les primeres referències que tenim al respecte de la donació a l'illa de l'explotació salinera data de 1261, concretament el 20 de juny d'aquest any, amb carta procedent de Barcelona i que indica el següent:

L'infant Jaume, fill de Jaume I, fa cessió als habitants d'Eivissa, a canvi de cinc-cents bessants, d'un bessant i mig de cada modí de sal de les salines d'aquella illa que es comercialitzi i d'un millarès, també per modí, al comú o universitat de l'illa perquè el destini a obres de defensa. S'hi fixa el preu del modí, que no podrà ser modificat sense acord de les parts implicades, en vint-i-dos millaresos; també es crea l'ofici de partidors o arbitradors de l'estany, que eren tres i elegits pels representants dels consenyors de l'illa amb consell dels prohoms de l'illa. Igualment s'hi estipula que el millarès sigui administrat per un prohomo, triat de la mateixa manera que els partidors, que és el precursor del posterior clavari.⁵

Aquesta prerrogativa quedà confirmada en una nova carta de l'infant Jaume, que l'11 de setembre de 1261 des de Perpinyà ens escriu:

L'infant Jaume, fill de Jaume I, confirma la cessió als habitants d'Eivissa del dret a explotar les salines, renuncia del tot a treure sal per a ell mateix i es reserva ell únicament la jurisdicció sobre els estanys i el dret que li pertoca sobre els beneficis de la sal.⁶

D'aquell any en endavant, va haver-hi successives confirmacions

4. MACABICH I LLOBET, Isidor (1964). *Eivissa. Les seves institucions històriques*. Rafael Dalmau Editor.

5. Les Salines i la sal en el Llibre de la Cadena. 1261-1696. *Llibre de la Cadena* 4. Arxiu històric d'Eivissa, p. 19.

6. *Ibidem*, p. 27.

i ampliacions de les atribucions de la Universitat respecte a l'explotació salinera, com pot ser la de l'any 1267 feta des de Perpinyà i Girona amb dates d'11 i 18 de setembre respectivament.

El 13 de gener de 1285 apreciem una nova carta, escrita des de Mallorca, en què el Rei Alfons d'Aragó atorga diferents privilegis a la Universitat d'Eivissa, entre els quals cal destacar la prohibició de l'extracció de sal de Formentera si no és amb el *consentiment exprés de la Universitat d'Eivissa i en aquell cas l'extracció i el repartiment es farà a ús d'Eivissa*.⁷

Un altre document a destacar és el que es redacta el 2 d'agost de 1354 des de Tarragona i en el qual s'indica que el Paborde de Tarragona, Romeu de Comes, en nom seu i de l'arquebisbat de Tarragona, dona autorització als jurats d'Eivissa per dur a terme un augment de preu de la sal com a conseqüència de l'augment de la seva extracció, fruit dels resultats de «la gran mortalitat».⁸

Aquesta indicació fou corroborada per l'Infant Pere, fill de Jaume II d'Aragó, que indica que *dóna plens poders al seu lloctinent a l'illa d'Eivissa i als representants dels consenyors per convenir amb la Universitat de l'illa la puja del preu de la sal, ja que des de l'epidèmia les despeses per a l'extracció han augmentat*.⁹

No podem oblidar un document que data del desembre de 1429 i que fou expedit des de Tortosa per Alfons el Magnànim. En aquest document, el rei revoca l'arrendament que havia fet del dret de saqueria¹⁰ d'Eivissa al notari Francesc de Xia i el cedeix únicament i perpètuament a la Universitat d'Eivissa demanant a canvi el pa-

gament de sis-cents florins d'or i demanant que la resta de consenyors de l'illa cedissin també aquest dret a la Universitat.¹¹

Originàriament, el dret de saqueria era un dret de caràcter senyorial i fou en aquesta data quan els senyors perderen aquest dret a favor del municipi. És a partir d'aquest moment quan es pot començar a fer un seguiment exhaustiu sobre la seva evolució, ja que, d'abans d'aquesta data, no en tenim dades concretes.

Un recull d'ordenances que reforcen el poder de la Universitat en l'explotació salinera

Entrats al 1430, una nova ordenança del rei Alfons indica com concedeix a la Universitat, a canvi d'una donació a la corona de dos mil quatre-cents florins, el dret a imposar una sisa que s'anomenaria dret de pont i que s'aplicaria a les mercaderies desembarcades o embarcades al pont o moll de vila. El text indica el següent: *atorgam a vos, dits jurats e prohòmens del castell e ylla damunt dits, presents e sdevenidors plena licència e facultat donam que puscats e a vos sia leguda cosa dins las dita universitat e ylla de Yviça tota hora e tantas vegades com volrets imposar, establir e ordinar així com a vosaltres serà ben vist, impositcions o sizas en pa, vi e carn e todas altras cosas e mercaderias que dins lo dit castell e ylla se vendran o compraran e en altra manera se contractaran, e sobre los ponts fets e fahedors en la riba de la mar un, dos, tres, o quatre diners mallorquins per cascú modí de sal així com és acostumat, imposar e establir*.¹²

Una altra data important a tenir en compte fou la del 23 d'abril de 1454, quan el rei Alfons atorga a Eivissa la petició que va fer la Universitat a través dels seus síndics Antoni Corder i Guillem de Rosselló relativa a l'exempció del privilegi que havia obtingut la ciutat de Barcelona consistent que els vaixells estrangers no poguessin carregar mercaderia de la Corona. Aquest fet dificultava que a Eivissa es pogués despatxar gairebé sal des de l'entrada en vigor.

L'entrega d'aquest privilegi no pot fer res més que demostrar la importància econòmica de les salines en el tram que estem comentant.

En data de 23 d'abril del mateix any, s'estableix una nova regulació relativa a les preferències en l'ordre d'arribada de les naus que han de carregar sal establint que la primera d'arribar al port haurà de ser la primera de carregar, sempre que no arribi posteriorment una altra nau carregada amb blat per vendre a l'illa, ja que de ser així aquesta tindrà preferència a raó de cent modins per cinquanta quarteres.

El dret d'explotació de les salines quedà confirmat novament el 3 de gener de 1481 pel rei Ferran el Catòlic, fruit de la petició que van fer els síndics de la Universitat d'Eivissa Andreu Joan i Romeu Nicolau. D'aquesta manera, el monarca corrobora la prerrogativa que va indicar l'infant Jaume l'any 1261 i la posterior de 1267.¹³

El 3 de desembre de 1569 Miquel Orvai, síndic de la Universitat d'Eivissa, demana a Felip II que ordeni al governador d'Eivissa, Joan Antoni Devi, la derogació de les novetats introduïdes en la gestió del dret del millarès, concreta-

7. Les Salines i la sal en el Llibre de la Cadena. 1261-1696. *Llibre de la Cadena* 4. Arxiu històric d'Eivissa, p. 31.

8. Per gran mortalitat entenem la pesta negra de 1348, que va eliminar la cinquena part de la població de la Corona d'Aragó i que cada cinc o deu anys va anar seguida d'una sèrie de rebrots durant més d'un segle.

9. Les Salines i la sal en el Llibre de la Cadena. 1261-1696. *Llibre de la Cadena* 4. Arxiu històric d'Eivissa, p. 55.

10. Per dret de saqueria entenem un gravamen que s'establí a sobre la sal que es traguava fins a les naus dels mercaders estrangers. *Aspectes del funcionament fiscal del municipi eivissenc: a propòsit dels diversos gravàmens imposats sobre la sal (s. XIV-XV) (i II)*, MORELLÓ I BAGET, Jordi.

11. Les Salines i la sal en el Llibre de la Cadena. 1261-1696. *Llibre de la Cadena* 4. Arxiu històric d'Eivissa, p. 61.

12. *Ibidem*, p. 66.

13. *Ibidem*, p. 85.

ment el de no firmar pòlisses de despesa.¹⁴

L'any 1589, el rei Felip II atorga als vaixells d'Eivissa la preferència a l'hora de carregar sal de les salines de l'illa de manera que no havien d'esperar al seu torn per a poder carregar-la.¹⁵

El 23 de gener de 1662 el rei Felip IV regula les gràcies del nou impost sobre la sal i la forma com s'haurà de pagar aquella sal plantejant tres possibilitats: moneda d'argent, pòlissa o moneda de billó. Això s'establí en base a la procedència dels seus compradors.¹⁶

Un cop dut a terme aquest resum, entrem en una de les etapes més convulses pel que fa a la història de les salines d'Eivissa, ja que, tal com es van dur a terme els diferents processos, mai més es repetiria la situació que hem anat relatant fins ara.

L'etapa Visconti

Giovanni Batista Visconti va arribar a Eivissa a principis de l'any 1709. Coneixedor del que representaven les salines, el seu objectiu principal passà per aconseguir-ne l'arrendament.

En aquell moment comptava amb el suport indirecte de José Pedro Ponce de León, d'Antonio Juanes, que era el cònsol de Venècia a Barcelona, i de Vicent Prats de Vintimilla i Onofre Riambau, dos eivissencs que pertanyien a la mà major.

El beneplàcit d'aquestes personalitats venia donat pel fet que a les darreries de 1708-1709 no tenien un interès massa gran en el negoci saliner, fet que no era compartit pel Consell General, per la qual cosa l'objectiu de Visconti passà per negociar en secret l'arrendament de les salines sense passar per l'acceptació del Consell General, òrgan pel qual havien de passar les qüestions més importants i que no ho hauria aprovat mai.

La cessió de les Salines fou oficial a partir de l'agost de 1710, quan arribà a l'illa el document en el qual el Consell d'Aragó confirmava que s'havia dut a terme.

A Eivissa hi havia coneixement de l'interès mostrat per Visconti, però en no haver passat pel Consell General, la decisió fou rebuda amb certa sorpresa.

Davant d'aquesta situació, els jurats de la Universitat es reuniren el 10 de setembre amb els representants del clergat a l'illa amb l'objectiu de protestar contra aquest arrendament posant en dubte la seva legalitat emparant-se en tres punts principals:

1. La carta que havia rebut el governador anunciant l'arrendament es considerava nul·la.

2. Atemptava contra un dels privilegis de l'illa (explotació de la sal).

3. No haver-se plantejat al Consell General de la Universitat.

Davant d'aquests greuges, el 15 de setembre va arribar a Eivissa un document oficial i un ban reial que confirmava aquesta cessió per un període de 10 anys, per la qual cosa aquests greuges quedaven automàticament sense validesa.

Un dels objectius principals del document, a part de donar validesa legal a l'arrendament, era el d'evitar que els saliners es declarassin en rebel·lia, per la qual cosa se'ls obligava que no es poguessin excusar de la seva feina.

A part d'això, es garantia protecció reial a Visconti i es dotava a ell i a la seva família dels mateixos privilegis que si es tractessin d'autòctons de l'illa.

Veient Visconti que aquesta situació podia posar els habitants d'Eivissa en contra seva, va prometre una sèrie de directrius que garantien la millora en les condicions de vida dels saliners:

1. Pagaria als saliners quatre reials per modi de sal que se n'ex-

tragués (era el que pagava la Universitat amb caràcter extraordinari).

2. Les embarcacions eivissencs comptaven a partir d'aquell moment amb prioritat a l'hora de carregar la sal respecte als vaixells exteriors.

No obstant tot això, el 15 de setembre del mateix any el governador de l'illa va permetre al Consell General que es reunís per debatre possibles solucions davant la situació que estava succeint; van presentar una sèrie de protestes. Es va decidir recórrer davant del rei i es va començar a amenaçar a Ponce de León que si la situació no tornava al seu punt inicial es durien a terme revoltes populars per aconseguir dit objectiu.

A part d'això, es va produir la suspensió de molts dels deutes que tenia la Universitat, ja que s'argumentava que sense els diners que s'obtenien mitjançant l'explotació salinera era impossible fer-hi front. Amb aquesta última acció, l'objectiu passava per posar en contra de Visconti els diversos creditors.

Davant de tot això, a la primavera del 1711 el rei va enviar una carta a Eivissa en què ordenava que la Universitat reprengués l'explotació dels estanys fins que l'afer Visconti no tingués l'aigua clara del tot.

Finalment, el que semblava una protesta amb èxit acabà amb una gran decepció, ja que el 28 de febrer es va rebre una nova carta en nom del rei on es fallava a favor de Visconti.

Davant d'això, i seguint en la línia d'aconseguir el seu objectiu, el Consell va emprendre una sèrie de mesures més radicals que es resumeixen en els termes següents:

1. Suspensió de l'extracció dels oficis de la Universitat fins que es tinguessin noves notícies de la Cort sobre les salines.

14. *Ibidem*, p. 91.

15. *Ibidem*, p. 97.

16. *Ibidem*, p. 115.

2. Fer fora del seu càrrec a Ponce de León i d'aquesta manera poder desposseir Visconti de les salines.

Per poder dur a terme aquest últim objectiu, es va prendre com a referència un document legal de 1662 en què s'assenyalava que en absència, mort, o qualsevol altra situació que produís un buit de poder en el càrrec de Governador, el jurat en cap de la Universitat passava a ocupar el de Governador.

Ponce de León feia més de sis anys que ocupava el seu càrrec, termini màxim per ocupar-lo, per la qual cosa, legalitat en mà, el seu càrrec havia deixat de tenir validesa.

Davant d'això, fou comunicat a Ponce de León el seu cessament en el càrrec i el nomenament del jurat en cap com a nou Governador.

Davant d'aquesta situació, i tenint en compte el context de guerra a què ens hem referit en aquest article, Ponce de León va respondre als eivissencs dient que si aquesta acció es duia a terme pretenia proveir les tropes que es trobaven a l'illa de munició addicional, per la qual cosa es va acabar avortant l'intent.

L'any 1712 es va produir un nou arrendament a Visconti per un nou període de 10 anys. Respecte a l'arrendament anterior, la principal novetat fou que s'ampliaven els guanys de la Universitat.

Al febrer d'aquest 1712 es va nomenar un nou Governador, Felipe Domingo, que no tenia cap relació amb els negocis de Visconti i que era més proper als greuges de la Universitat. Va obligar a respectar l'arrendament però si més no va pressionar Visconti perquè pagués els terminis establerts en l'arrendament i dugués a terme les promeses que havia garantit.

Un punt clau fou el reconeixement de l'arrendament per part de la Universitat l'any 1712, quan



El 1712 les salines foren arrendades a Visconti sense l'aprovació del Consell General de la Universitat (Fotografia: Raimon Juncà).

aquesta va reclamar tots els deutes a Visconti des de l'any 1710.

Sobre la figura de Visconti, Jaume Cirer Pons ens fa un resum sobre la seva persona en el seu manuscrit escrit sobre l'any 1803 i que porta com a títol *Tratado de las Reales Salinas de Ibiza y Formentera*. En aquest escrit ens fa un retrat sobre la «técnica gestora del negocio por parte de Visconti» dient que «mudó el número de empleados y aumentó los gastos».¹⁷

Posteriorment, ens fa una descripció sobre la relació d'empleats, ocupacions i honoraris establerts, que mereixen especial atenció:

«Al guardián de la sal, le señaló 100 pesos anuales de sueldo y percibir de cada comprador 32 maravedíes por modín embarcado, corriendo a su cargo pagar a los jornaleros que trabajaban en el cargador; nombró tres paleadores, consignándoles 25 pesos a los de las Salinas de Ibiza y 35 a los de las de Formentera; puso Juez conservador de las Salinas, con 80 pesos y a su escribano le señaló 44 quarteras de trigo (58 fanegas y 8 celemines de Castilla); a un sobrestante, encargado de la cuenta y ra-

zón de la sal, le señaló 200 pesos y 60 al alguacil, nombró cinco expertos, visitadores de las Salinas tres veces al año, señalándoles 4 pesos de sueldo anual, manteniendo todo el año y 20 pesos por cada visita; a un guarda conservador de la casa de las Salinas, 5 pesos al año y todo el trigo que consumiera su casa; a cada trayente del estanque rojo, 4 reales de plata por modín embarcado, adelantándoles (en calidad de reintegro) por cada calzada del estanque 2 haces de esparto, 2 quarteras de trigo, 2 ydem cevada, 9 libras de aceite y 9 ydem de arroz».¹⁸

L'octubre de l'any 1712 es va produir la mort de Felipe Domingo, situació per la qual el jurat en cap, emparant-se en la llei esmentada anteriorment, va passar a ser el nou Governador tot i que no va fer res en contra de Visconti.

Al cap de dos mesos, després d'un procés d'interinitat en el qual va ocupar el càrrec de Governador Álvaro Scorcia y Ladrón, va arribar el titular, que va resultar ser Domènec de la Canal i Torralla, que s'assenyalava com a còmplice de Visconti.

17. Bartomeu Escandell citant Cirer Pons: ESCANDELL, Bartomeu: *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón. Tomo III/2 (Siglo XVIII). La planificación ilustrada*, p. 143.

18. Bartomeu Escandell citant Cirer Pons: ESCANDELL, Bartomeu: *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón. Tomo III/2 (Siglo XVIII). La planificación ilustrada*, p. 144.



Restes de l'antic carregador de la sal, a la Sal Rossa o la Xanca (Fotografia: Esperança Escandell).

L'any 1713 es va signar la Pau d'Utrecht, directriu que marcava el reconeixement per part d'Anglaterra i dels Països Baixos de Felip com a rei d'Espanya sempre que renunciés al tron francès.

Davant d'aquesta situació, i basant-se en els rumors que corrien que a Barcelona es plantejava l'opció de reconèixer Felip com a rei legítim, es va plantejar a l'illa l'opció de reconèixer-lo igualment i enviar a Madrid un síndic amb l'objectiu de demanar clemència per tots aquests anys d'oposició.

No obstant això, Barcelona va decidir dur a terme una resistència que va durar fins a l'11 de setembre de 1714, per la qual cosa va demanar ajuda a l'illa perquè continués amb el suport que li havia anat donant fins aquell moment.

Davant de tot això, la Universitat es va plantejar no reconèixer

Felip V i continuar donant suport a Carles III i l'acatament del Tractat d'Utrecht.

Com a fruit, entre d'altres qüestions, de la crisi econòmica galopant que estava passant la Universitat, com a conseqüència de l'arrendament de les salines a Visconti, l'agost de 1713 va arribar a Eivissa Miquel Rullan, visitador reial, amb l'objectiu de donar una alenada d'aire a l'economia de la Universitat i dotar-la d'una estructura interna més moderna d'acord amb els nous temps.

Finalment, l'any 1714 l'arxiduc Carles va signar el Tractat de Rastatt, pel qual renunciava a les seves pretensions d'assolir la corona espanyola, de manera que tots els territoris de la Corona d'Aragó que li van donar suport van quedar abandonats.

El 13 de maig de 1715 les tropes de Felip V van desembarcar a Mallorca i des d'allà s'envià a Eivissa un nou governador, l'irlandès Daniel O'Sullivan Bear, el juliol de 1715.

Davant d'aquesta situació, els jurats de la Universitat van escriure una carta al rei amb l'objectiu d'aconseguir el seu perdó, on explicaven que el dia que va arribar O'Sullivan a l'illa junt amb les seves tropes havia estat el dia més feliç de tots.¹⁹

També es va sol·licitar que s'ordenés a Visconti el pagament de tots els deutes que havia contret amb la Universitat, però aquest ja feia uns mesos que havia sortit de l'illa i no hi va tornar mai més.

Emparant-se en el dret de conquesta, i com a càstig al suport d'Eivissa a Carles, el rei va confiscar les salines a la Universitat, de manera que el poble d'Eivissa i Formentera quedava desposseït de la seva font principal d'ingressos.

Tal com ens indica Bartomeu Escandell a la seva obra *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, «la indicada defección de

*los catalanes del bando Borbónico, (considerada lógicamente por Felipe V flagrante felonía de quienes hacía poco le habían jurado fidelidad como a su Rey y Señor natural después del previo juramento real de los fueros del Principado y de la concesión de privilegios), le hizo sentirse legitimado para proceder al embargo de las rentas, bienes y derechos patrimoniales del Arzobispo y del Arcediano de Tarragona, por lo tanto, de sus dos tercios de Salinas, la primordial fuente isleña de riqueza, procediendo pues a su inmediata confiscación».*²⁰

Per tant, la pèrdua de les salines s'ha d'entendre des de dues vessants molt clares. La primera de totes gira al voltant de la cessió a Visconti amb el beneplàcit de l'arxiduc d'Àustria. Venim d'una etapa de mala gestió generalitzada de la qual, tot i les promeses del genovès, no s'aconsegueix sortir.

Finalment, un cop es confirma la fi de la Guerra de Successió en abandonar l'arxiduc d'Àustria les seves pretensions al tron espanyol i la posterior signatura del Tractat d'Utrecht, Visconti opta per abandonar Eivissa i deixar les salines a la mà de Déu.

Aquesta mala gestió que hem comentat i la incapacitat dels autòctons per revertir la situació, això sumat al suport que es dona des de l'illa a la resistència de Barcelona, tot plegat fa que finalment el rei apliqui el dret de conquesta que hem comentat.

A dia d'avui, les salines continuen tenint un paper important a Eivissa; no obstant això, ja no tenen el paper que hem comentat en aquest article, ja que hi ha altres sectors econòmics més importants. El dret de conquesta imposat per Felip V va ser un cop mortal perquè les salines perdessin el seu pes originari dins l'economia local i els eivissencs perdessin la seva font de riquesa i la seva identitat principal. ■

19. *El día cinco del corriente fue el día mas feliz para esta Universidad, pues plausiblemente logró la inapreciable fortuna de dar la justa y debida obediencia a V.M.* Arxiu Municipal d'Eivissa. *Llibre de Juraria*, 1715 – 1717 (sign 1.1.1) 10 de juliol de 1715, f. 1.

20. ESCANDELL, Bartomeu: *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón. Tomo III/2 (Siglo XVIII). La planificación ilustrada*, p. 129.